

ПОТЕНЦІАЛ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

5. Зворыгина Е.В. Первые сюжетные игры малышей. – М.: Просвещение, 1988. – 94 с.
6. Ломоносов М.В. О воспитании и образовании / сост. Буторина Т.С. – М.: Педагогика, 1991. – 344 с.
7. Макаренко А.С. Гра. Теори. – К., 1954. – Т. 4. – 523 с.
8. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі: навч. посібник / С.У. Гончаренко, П.М. Олійник, В.К. Федорченко, Н.А. Фоменко, Л.І. Поважна, Г.С. Цехмістрова та ін.; За ред. С.У. Гончаренка, П.М. Олійника. – К.: Вища школа, 2003. – 324 с.
9. Методические указания по разработке и внедрению в учебный процесс деловых игр. / Подготовили В.И. Рыбальский, И.П. Сытник. – К., 1982.
10. Рибалка В.В. Психологія розвитку творчої особистості: навч. посіб. – К.: ІЗМН, 1996. – 236 с.
11. Рибалка В.В. Ситуаційний підхід у реалізації педагогічного впливу // Професійна освіта: педагогіка і психологія / За ред. Т. Левовицький, І.В. Вільш, І. Зязюн, Н. Ничкало. – Ченстохова. – К.: – 2001. – III. – С. 445 – 457.
12. Удальцова Е.И. Дидактические игры в воспитании и обучении дошкольников. Мн., “Еар. Асвета”, 1976. – 128 с.
13. Федорченко В.К. Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму. [монографія]. За ред. Н.Г. Ничкало – К.: Видавничий дім “Слово”, 2004. – 472 с.
14. Чуракова Р.Г. Моделирование педагогических ситуаций в ролевых играх. – М., 1991.
15. Щербань П. Дидактичні ігри в навчально-виховному процесі // Початкова школа. – 1997. – №9. – С. 15 – 19.
16. Щербань П.М. Прикладна педагогіка. – К., 2002.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2010

УДК 378(477):33

Микола Головань, кандидат педагогічних наук, доцент,
декан обліково-фінансового факультету
Державного вищого навчального закладу “Українська академія банківської справи
Національного банку України”,
м. Суми

ПОТЕНЦІАЛ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

У статті аналізуються індикатори розвитку системи вищої освіти України, її можливості та завдання в контексті інноваційної спрямованості розвитку економіки

Ключові слова: конкурентоздатність, інноваційний розвиток, економіка, ВВП, науково-дослідні роботи, фінансування, бюджетні кошти.

В статье анализируются индикаторы развития системы высшего образования Украины, ее возможности и задания в контексте инновационной направленности развития экономики

Ключевые слова: конкурентоспособность, инновационное развитие, экономика, ВВП, научно-исследовательские работы, финансирования, бюджетные средства.

The indicators of development of the system of higher education of Ukraine, its possibility and task in the context of innovative orientation of development of economy are analysed in the article.

Keywords: competitiveness, innovative development, economy, GDP, research works, financings, budgetary facilities.

Постановка проблеми. У сучасних умовах визначальним фактором економічного зростання і конкурентоздатності стають знання, реалізовані в інноваціях. Процес інноваційного розвитку економіки можливий лише за умови інтенсивного розвитку сфери науки й освіти, які забезпечують виробництво та практичне застосування знань. Інтеграція України в європейський освітній простір у зв'язку з підписанням Болонської декларації ставить перед вищою школою завдання високого рівня її конкурентоздатності. Основною умовою для цього є інноваційний розвиток системи вищої освіти України.

Метою статті є аналіз стану національної системи освіти з метою визначення її інноваційного потенціалу як основи інноваційного розвитку економіки України.

Виклад основного матеріалу. Аналіз індикаторів інноваційного потенціалу вищої освіти почнемо з динаміки основних індикаторів вищої освіти [4; 6] (табл. 1). Так, контингент студентів у 2008/09 навчальному році досяг рівня 2763,8 тисяч осіб [4] (у порівнянні до 2000/01 навчального року – 1930,9 тис. осіб) і виріс майже у 1,5 рази. На кожні 10 тисяч населення у вищих навчальних закладах I – IV рівня акредитації навчається 599 студентів [4, 38]. Для порівняння, зазначене

ПОТЕНЦІАЛ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

співвідношення щодо студентів коледжів, університетів та академій на 10 тисяч населення, у Росії – 525 студентів, у США – 445, у Великобританії – 276, у Німеччині – 240, у Японії – 233.

розвитку Програми Розвитку ООН за 2009 рік [3], індекс рівня освіти України (який є однією з трьох складових визначення індексу розвитку людського потенціалу) у 2001 році становив 0,92, у 2004 році – 0,94, у 2007 році – 0,96 (шосте місце

Таблиця 1.

Динаміка основних індикаторів вищої освіти

Індикатори	Навчальні роки				
	2000/01	2002/03	2004/05	2006/07	2008/09
Кількість ВНЗ	979	997	966	920	881
в т.ч. I – II рівня акредитації	664	667	619	570	528
в т.ч. III – IV рівня акредитації	315	330	347	350	353
з них: державної та комунальної власності	223	232	233	236	240
приватної власності	92	98	114	114	113
Кількість студентів (тис. осіб)	1930,9	2269,8	2575,2	2786,6	2763,9
в т.ч. I – II рівня акредитації	528	582	548,5	468	399,3
в т.ч. III – IV рівня акредитації	1402,9	1686,9	2026,7	2318,6	2364,5
Обсяги прийому до ВНЗ (тис. осіб)	536,5	612,3	657,4	658,9	539,6
I – II рівня акредитації	190,1	203,7	182,2	151,2	114,3
III – IV рівня акредитації	346,4	408,6	475,2	507,7	425,2
Обсяги випуску (тис. осіб)	422,2	512,3	462,4	551,6	623,3
I – II рівня акредитації	148,6	155,5	148,2	137,9	118,1
III – IV рівня акредитації	273,6	356,7	316,2	413,7	505,2

Заклади освіти вищих рівнів акредитації залишаються єдиним типом навчальних закладів зі стійкою тенденцією до зростання кількості студентів, які в них навчаються, не зважаючи на стійке зменшення кількості населення України. Усе це зумовлює необхідність проведення в державі продуманої демографічної політики, основу якої мають становити заходи, спрямовані на формування якісних характеристик трудового населення, насамперед інтелектуального потенціалу, що забезпечить конкурентоспроможність робочої сили на загальнодержавному та світовому ринку праці в контексті становлення інформаційного суспільства і запровадження інноваційних моделей розвитку.

В Україні, завдяки стійкій тенденції зростання чисельності студентів, вища освіта внесла свою позитивну частку до зростання індексу рівня освіти, як стимулюючого фактора підвищення індексу людського розвитку.

За даними, наведеними у доповіді з людського

з 182 країн світу). Індекс розвитку людського потенціалу України у 2000 році становив 0,754, у 2005 році – 0,783, у 2007 році – 0,796 (85 місце з 182).

Показник валового охоплення навчанням у 2007 році в Україні становить 90%, у країнах Центральної і Східної Європи та СНД – 79,5%, у країнах ОЕСР – 89,1%, у країнах Європейського Союзу – 91%. Це є свідченням того, що в українському суспільстві ще збережена “критична маса” інтелекту в науці, бізнесі, політиці, культурі, яка здатна реалізовувати сучасну стратегію розвитку.

Як зазначається в документах ЮНЕСКО, високого життєвого рівня населення досягають ті країни, де серед зайнятих у виробництві і сфері послуг 40 – 60% – працівники з вищою освітою. В Україні цей відсоток майже вдвічі менший від нижньої межі [2, 16], що є недостатнім для того, щоб забезпечити високий добробут її громадян.

Саме рівень освіти повинен бути критерієм

ПОТЕНЦІАЛ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

номер один щодо обґрунтованості обсягів державного замовлення на підготовку фахівців, а також наскільки ці обсяги сприятимуть підвищенню освітнього потенціалу населення України, і завдяки цьому наблизитися до відповідних показників європейської спільноти.

Зміна внутрішніх економічних умов в Україні також не могла не відбитися на фінансовому стані системи вищої освіти. Період становлення ринкових відносин характеризувався соціально-економічною кризою (1990 – 1994 рр.) внаслідок якої відбулося значне скорочення обсягу ВВП на 45,6%, промислового виробництва – на 40,4%, сільського господарства – на 32,5%. Повністю розбалансованими виявились грошова та фінансова системи, особливо відчутними були наслідки рекордної за світовими стандартами гіперінфляції, яка в 1993 році досягла 10256% [5, 26]. Дефіцит державного бюджету покривався прямою грошовою емісією Національного Банку України. У таких умовах держава була не спроможна утримувати інфраструктуру вищої освіти хоча б на колишньому рівні, а зорієнтованість вищих навчальних закладів лише

на отримання державних коштів довгий час було причиною скрутного фінансового становища вищих навчальних закладів. Так, витрати на освіту в Україні за період з 1991 по 1999 рік зменшилися у 2,9 рази, фінансування вищих навчальних закладів усіх рівнів зменшилося на 33,1% [5, 128]. Обсяги фінансування вищої освіти в Україні за період від 2000 року до 2007 року подані у табл. 2 [4; 6].

Так, у 2007 році величина ВВП в абсолютних величинах зростає в 4,7 рази по відношенню до 2000 року. Це є свідченням покращення економічного становища України. Величина видатків на вищу освіту в Україні за період з 2000 по 2007 рік за абсолютними обсягами зростає в 4,9 рази: у 2000 році становила 2285,5 млн. грн., а у 2007 – 11267,4 млн. грн. Проте держава виділяє на освіту замість 10% ВВП, що передбачено в статті 61 Закону України “Про освіту”, лише трохи більше ніж 5,3% в середньому за цей період. Щодо частки видатків на освіту у відсотках до ВВП, то її середнє значення за 2000 – 2007 роки становить 1,6%. Частка видатків на вищу освіту у % до загальних видатків Зведеного бюджету

Таблиця 2.

Обсяги фінансування вищої освіти в Україні у 2000 – 2007 роках

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Загальні видатки зведеного бюджету, млн. грн.	48148,6	55528,0	60318,9	75655,3	101282,6	141537,1	175234,5	226035,7
На освіту всього, млн. грн.	7085,5	9557,1	12269,0	14956,6	18300,4	25007,1	33100,4	39000,7
На вищу освіту, млн.	2285,5	3046,6	4167,0	4627,9	5813,7	7931,1	8487,3	11267,4
Валовий внутрішній продукт, млн. грн.	170070	204190	225810	267344	345113	441452	544153	679500
Видатки на освіту у % до ВВП	4,2	4,7	5,4	5,6	5,3	5,7	6,1	5,7
Видатки на вищу освіту у % до ВВП	1,3	1,5	1,8	1,7	1,7	1,8	1,6	1,7
Видатки на вищу освіту у % до загальних видатків зведеного бюджету	4,7	5,5	6,9	6,1	5,7	5,6	4,8	5,0
Видатки на вищу освіту у % до видатків на галузь	32,3	31,9	34,0	30,9	31,8	31,7	25,6	28,9

ПОТЕНЦІАЛ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

за досліджуваний період коливалася від 4,7% у 2000 році до 5% у 2007 році. Щодо даних видатків у фінансуванні галузі, то вона в середньому становить 30,9%, що також оцінюється негативно, оскільки на вищу освіту повинно спрямовуватися не менше 40% від загальної суми видатків на освіту.

Таким чином, у сучасних умовах нестача бюджетних коштів на належне функціонування вищої освіти змушує дотримуватися принципу його багатоканального фінансування із залученням позабюджетних джерел. Крім того, на сьогодні надзвичайно важливим є забезпечення максимальної ефективності використання бюджетних коштів вищими навчальними закладами.

Загалом свідченням позитивного впливу процесу реформування системи вищої освіти є динаміка основних індикаторів вищої освіти: за рівнями акредитації, кількістю вищих навчальних закладів, чисельністю студентів та випускників, обсягами прийому та випуску студентів, формами власності, які відображені в табл. 1 і засвідчать тенденцію зростання в споживанні освітніх послуг в Україні і продовження процесу формування національної системи освіти.

Вища освіта сприяє формуванню в кожному поколінні національної, політичної, наукової, художньої, управлінської еліти, яка зможе взяти на себе завдання розробки і реалізації інноваційної моделі розвитку економіки країни. Проте, низка проблем, які існують у сфері вищої освіти та науки не лише різко знижують інновації, але й ставлять під загрозу сам факт існування інноваційного розвитку країни. Адже ситуація, в якій нині перебуває вища школа та наука в цілому складна – це застаріле наукове і навчальне обладнання, неможливість займатися науковими дослідженнями, відсутність дієвих економічних стимулів фінансування наукових досліджень, зацікавленості підприємств у підготовці кадрів. Негативні тенденції спаду обсягів інвестицій у наукову діяльність загрожують перетворити нашу країну на економічно й технологічно відстаду. З огляду на це падіння престижу науки й освіти, інтелектуальної праці в її широкому розумінні є згубним. Держава, де недооцінюють роль інтелекту відстає від рівня світового науково-технічного та суспільного розвитку і потрапляє в повну залежність від економічно та технологічно розвинених країн. У міжнародних порівняннях питома вага дослідників сектора вищої освіти в загальній кількості наукових працівників на початку XXI ст. в Росії становила 14 – 15%, у Великій Британії – 30%, 26 – 27% в Німеччині та Японії,

35% у Франції, 22 – 21% у Китаї. В Україні ця частка постійно зменшується і в 2005 р. становила 8,7% [7, 12].

Свідченням усвідомлення державою необхідності таких змін є зростання витрат на науково-дослідні роботи, що виконуються у вищих навчальних закладах за рахунок коштів Державного бюджету. За підсумками 2008 року видатки загального фонду державного бюджету на проведення фундаментальних досліджень у вищих навчальних закладах склали 142,5 млн. грн. (проти 137 млн. грн. у 2007 році) на виконання 1153 наукових досліджень та 123,3 млн. грн. (проти 65 млн. грн. у 2007 році) – на виконання 867 прикладних розробок. Збільшилися загальні обсяги надходжень до спеціального фонду за виконання прикладних розробок вищих навчальних закладів. У 2008 році вони склали 124,3 млн. гривень. У 2008 році до 1238 збільшилася кількість проектів, що подані університетами на конкурс фундаментальних та прикладних досліджень за рахунок загального фонду державного бюджету (у 2007 році цей показник становив 684) [4, 2 – 22, 108].

Темпи розвитку процесів глобалізації та інтеграції світової економіки вплинули на економічну систему України через зміну міжнародної політики країни, вектор якої був спрямований на розвиток відкритих багатосторонніх відносин на всіх пріоритетних напрямках з Європейським Союзом, Росією та Сполученими Штатами Америки тощо. Зокрема, на початок 2009 року Міністерством освіти і науки України укладено 127 міжнародних угод у галузі освіти і науки з більш, ніж 70 країнами світу, в тому числі міжурядові угоди про взаємне визнання документів про освіту та наукові ступені і вчені звання з 22 країнами світу. У 2008 році понад 200 вищих навчальних закладів України здійснювали підготовку 43 тис. іноземців з 133 країн світу, а це на 3 тис. осіб більше, ніж у 2007 році. Це дозволило отримати 80 млн. доларів США до бюджету України, а також забезпечити роботою 4 тис. викладачів. У рамках міждержавного науково-технічного співробітництва за підтримки МОН українські вчені разом із закордонними партнерами виконали майже 300 наукових проектів на загальну суму понад 71 млн. гривень [4, 23].

Такі процеси не могли не вплинути на діяльність системи вищої освіти і призвели до динамічнішої і більш досконалої міжнародної співпраці в цій сфері. За останні роки значно розширилися контакти освітян та навчальних закладів з колегами та партнерськими закладами

ПОТЕНЦІАЛ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

розвинутих демократичних країн, це стосується як професорсько-викладацького складу, так і аспірантів, студентів. Такі форми співробітництва дозволяють не лише підвищити ефективність освітньої діяльності, а й забезпечити більш ефективне використання наукового потенціалу вищих навчальних закладів України в сучасних умовах, а також залучити досвід розвинутих країн світу в цій сфері з метою модернізації вітчизняної системи вищої освіти у відповідності з європейськими стандартами освіти.

Забезпечення системою вищої освіти виконання науково-дослідних робіт та проектних розробок, підготовки фахівців, зокрема вищої кваліфікації перетворює її та важливу інституцію яка сприяє формуванню інноваційного напрямку розвитку економіки в цілому. Реальні можливості, які мають вищі навчальні заклади для здійснення інноваційного розвитку є такими:

- у рамках вищих навчальних закладах розвивається наукова діяльність.

Структурно це представлено проблемними лабораторіями, науково-дослідними інститутами, та науковими центрами, які в поєднанні з вищими навчальними закладами утворюють технопарки. Кількість наукових організацій ВНЗ-сектора науки за період з 1991 по 2005 рр. збільшилась з 146 до 172 одиниць. Стабілізація їхньої питомої ваги в межах 10,7 – 11,0% свідчить про позитивний характер інституційних змін у цьому секторі [7, 13]:

- у системі вищої освіти функціонує потужний кадровий потенціал учених: на початок 2008/2009 навчального року навчально-виховний процес забезпечують 12425 докторів наук, 12081 професорів, 62281 кандидатів наук, 44289 доцентів [4, 104], які паралельно з навчальними процесом можуть здійснювати великі обсяги науково-дослідних робіт. При вищих навчальних закладах працює 48% (237) аспірантур та 63% (151) докторантур [7, 13]. Це свідчить про вагомий науковий потенціал кадрів ВНЗ, який, на жаль, не впливає на ефективність підвищення рівня наукомісткості виробництва реального сектору економіки. У межах вищих навчальних закладів існує організаційно-педагогічна структура підготовки наукових кадрів: магістратура, аспірантура, інститут пошукувачів, докторантура, серія дисертаційних рад. Саме із стін вищих навчальних виходять крупні вчені, засновники нових шкіл та напрямів у галузі наукового знання, поповнюючи кадровий потенціал спеціальних академічних та галузевих закладів;

- під керівництвом педагогів у вищих навчальних закладах студентами здійснюється

науково-дослідна робота фундаментального та прикладного характеру, організовуються науково-практичні конференції, видаються збірки наукових робіт тощо.

Необхідність інноваційної спрямованості розвитку економіки України ставить перед системою вищої освіти певні завдання в інноваційній сфері діяльності, зокрема:

- переорієнтація системи освіти з простого засвоєння суми знань на усвідомлення їх предметно-практичного значення, формування вміння його самостійного поповнення й упровадження в практику задля забезпечення кар'єрного зростання, добробуту, комфортного існування в розвинутому суспільстві [1, 17];

- розвиток і самореалізація творчої особистості;
- розробку на базі сучасних технологій нових методик підготовки кадрів, готових до активного перенесення акценту фахової діяльності з галузі матеріальних витрат і ресурсів у галузь інтелектуальних технологій з метою досягнення високого соціально-економічного ефекту на кожній ділянці й етапі виробництва;

- продукування та обмін науковими знанням, інноваціями через створення єдиної інформаційної системи на базі системи вищих навчальних закладів для інформування про реалізацію певних інноваційних досліджень на всіх етапах – розробки, підготовки, виробництва, збуту, що є важливим засобом стимулювання інноваційної активності;

- поєднання науково-технічного та підприємницького середовища через об'єднання експериментальної та промислової бази виробничих підприємств і вищих навчальних закладів з метою створення науково-дослідних лабораторій, підрозділів для впровадження інновацій у сферу матеріального виробництва;

- створення системи безперервного навчання і підвищення кваліфікації кадрів, інтегрованих у систему виробництва інноваційної продукції [7, 15];

- стимулювання виконання актуальних науково-дослідних робіт з метою створення конкурентного середовища у сфері інновацій для подальшого економічного розвитку України;

- оптимізацію підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів із забезпеченням їх новими технологіями навчання, а також збереження та надання підтримки в розвитку науково-педагогічних шкіл у рамках вищих навчальних закладів тощо.

Висновки. Україна все ще зберігає вагомий об'єктивні передумови формування інноваційної стратегії довгострокового економічного розвитку,

ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ МОЛОДІ В УМОВАХ РИНКУ ПРАЦІ

що зумовлено наявністю висококваліфікованих людських ресурсів, широкої мережі навчальних закладів, наукових та науково-технічних установ. За рівнем підготовки науково-технічних кадрів та фахівців вищої кваліфікації Україна належить до провідних держав світу, адже індекс розвитку освіти в Україні перевищує середньосвітовий індекс рівня освіти, що свідчить про досить сильні позиції України в цій сфері. Але Україна перебуває лише на початку великого шляху до цивілізаційної інтеграції у світовій та європейській науково-технологічній простір і доки вона не досягла визнаного статусу рівноправного суб'єкта науково-технологічної співпраці, вона залишається країною, що виступає постачальником інтелектуального потенціалу для інших, більш розвинених у науково-технологічному плані країн. Спрямованість державної стратегії України на інноваційну модель розвитку, повинна передбачати максимально ефективне використання освітнього і наукового потенціалу вищої освіти, що дасть можливість передусім підвищити конкурентоспроможність економіки, гарантувати їй економічну безпеку та чільне місце в Європейському союзі за стабільних і високих темпів економічного зростання.

1. Андрущенко В. Інноваційний розвиток освіти в стратегії "українського прориву" [Текст] / В. Андрущенко // Вища освіта України. – 2008. – №2. – С. 10 – 18.

2. Данилишин Б., Куценко В. Освіта, наука і виробництво у контексті вимог Болонської декларації // Вісник НАН України. – 2007. – № 3. – С. 14 – 22.

3. Доповідь про розвиток людини 2009. Подолання бар'єрів: людська мобільність і розвиток / [Електронний ресурс]: Метод доступу – http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2009_RU_Indicators.pdf

4. Мета реформ у вищій школі – якість і доступність освіти: інформаційно-аналітичні матеріали до засідання підсумкової колегії Міністерства освіти і науки // Ю.М. Коровайченко, М.М. Фоменко, С.С. Кретович та ін. / [Електронний ресурс]: http://eprints.ksame.kharkov.ua/11133/1/36_nik_2009-МОН_без_pravka.pdf

5. Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2000 році". – К: Інформ.-видавн. центр Держкомстату України, 2001. – 404 с.

6. Соціально-економічний розвиток України / Державний комітет статистики / [Електронний ресурс]: Метод доступу <http://www.ukrstat.ua>

7. Федулова Л. Вища освіта в національній інноваційній системі. [Текст] / Л. Федулова // Вища освіта України. – 2008. – №1. – С. 9 – 17.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2010
